

Карел ЧАПЕК

Атоқли чех ёзувчиси 1890 йил 9 январда Чехиянинг Мале-Светанвице туманида туғилган, 1938 йилнинг 25 декабрида Прагада вафот этган. Прага университетининг фалсафа факультетида тахсил олган. Асарлари ўз давридаги ижтимоий муаммоларни дадил ёрита олгани, шунингдек, инсон руҳиятининг энг нозик қирраларигача акс эттира олгани билан аҳамиятли. “Краконот боғи”, “Ёруғ тубсизликлар”, “Чормихга тортиш”, “Ғамгин ҳикоялар”, “Бир чўнтакдан ҳикоялар”, “Бошқа чўнтакдан ҳикоялар” каби тўпламлари, “Гордубал”, “Оддий ҳаёт”, “Абсолют фабрикаси” романлари, роботлар жанги ҳақида ҳикоя қилувчи “R.V.R.” драмаси ва бошқа кўпгина асарлари катта шухрат қозонган.

Ҳикоялар

МАВХУМ ТАСАВВУР

– Виждон, – дея сўз бошлади пан Лацина. – Менимча, ҳозир бу сўз сал бошқачароқ маънода ишлатилади. Балки уни эндиликда “мавхум тасаввурлар” тоифасига киритса бўлар, ҳайтовур, сизу бизга барибир эмасми? Билмадим, сизлар фабрика эгаси Гирке воқеасини эпитганмисиз, йўқми, уни жудаям бой ва обрўли, қадди-қомати келишган, пахлавон келбатли жаноб дейишарди.

Анчадан бери сўққабош экан. У ҳақда ҳеч ким ҳеч нима билмасди. Хуллас, ана шундай одамови, сирли ва ўзига хос одам эди. У қирққа кирганида ўн еттига энди тўлган, кўғирчоқдек бир дўндиқчани севиб қолиб, унга уйланди. Юрагида кўри, белида қуввати бор экан-да бояқишнинг. Ҳақиқий гўзалликдан гоҳида одамнинг юраги ғаш тортади, баъзан нимагадир ичинг ачиша бошлайди, баъзан қалбингга қандайдир нафосат оқиб кирганини сезмайсан, ишқилиб, шунақа-да! Гирке ана шундай лағофатли қизга уйланганди – у жудаям бадавлат, қўли узун одам эди-да!

Келин-куёв асал ойини ўтказиш учун Италияга жўнаб кетишди. У ерда ғалати бир ҳодиса юз берди. Венециядаги машҳур черков минорасига чиқишгач, Гирке у ердан пастга қараган – айтишларича, у ердан ҳаммаёқ жуда чиройли кўринаркан, – шунда Гиркенинг ранги оқариб, хотинига юзланган-да, худди тагига болта урилган дарахтдек унинг оёқлари остига қулаган-қўйган. Шундан бери Гирке янада одамови бўп қолган. У ўзини худди ҳеч нарса бўлмагандек тутишга ҳаракат қилса-да, ташқи кўриниши

анчайин ўзгарган, безовталиги яққол сезилиб турарди.

Хуллас, ўшанда хотини жуда қаттиқ хавотирга тушиб, эрини олиб дарров уйга қайтган. Уларнинг уйи жуда чиройли, хашаматли бўлиб, деразалари шаҳар хиёбонига қараб очиларди. Гирке руҳиятидаги ўзгаришлар ҳам ана шундан кейин бошланди. У сира деразалар ёнидан кетмас, уларнинг ёпилган-ёпилмаганини текшириб юрарди. Кутилмаганда ўтирган жойидан сапчиб турарди-да, яна деразалар томон югурарди. Ҳатто кечалари ҳам худди арвоҳдек уй бўйлаб изғир, саволлардан боши тинимсиз айланар, деразалар очиклиги ва уларни дарҳол тамбалаб олиш кераклигини айтиб, гўлдираб юрарди. Шунда хотини ҳамма деразаларга панжара ўрнатишга қарор қилди. Бу тадбир бир неча кунгагина асқотди. Гирке бироз тинчланди, аммо кўп ўтмай, дераза панжараларининг мустаҳкам ёки омонат эканини билиш учун силкитиб кўра бошлади. Барча деразаларга мустаҳкам пўлат тўсиқлар қопланган, эр-хотин бу ерда худди қамоқхонадаги маҳбуслар каби ўтиришарди. Гирке маълум муддат хотиржам юрди. Аммо кейинчалик зинапоялардан тушаётганда ҳам боши гир айлана бошлаганини ҳис этди. У энди фалажга учраган ногирондек зинапоя тутқичларидан маҳкам ушлаб, аранг юрар, шу аснода нақ қора терга ботиб кетар, зинанинг қоқ ярмида ўтирганча худди безгак тутгандек қалтирарди. Бечора жуда қийналиб кетди.

Табиийки, имкон даражасида шифокорларга мурожаат қилдилар. Уларнинг бири ишонч билан бош айланиши – организмнинг кучли зўриқиши натижаси, деса, бошқаси – қулоқ атрофидаги қандайдир касаллик белгиси, деди. Яна бирови қабзият, деб ташхис қўйса, тўртинчиси мия фаолиятининг бузилиши билан боғлади.

Яна бир таниқли мутахассис уни турфа қийноқларга солиб, янгича усуллар билан даволаб кўрмоқчи бўлди. Яхшиямки, Гирке ҳали бакувват, соғлом, иродали йигит экан, ҳаммасига чидади. Аммо хозир у ўрнидан ҳам қўзғалолмай қолган. Ҳатто ерга қараши билан кўз олди қоронғулашиб, боши чириллаб айланарди. У эндиликда кўзларини ҳам очмай, фақат креслосида ҳаракатсиз ўтирар ва елкалари силкиниб унсиз йиғларди.

Ўша пайтларда аллақандай янги шифокор, невропатолог Шпитц ҳақидаги гап-сўзлар оғизга тушганди. У айнан мавҳум тасаввурлар бўйича мутахассис экан. Унинг таъкидлашича, ҳаёт давомида ҳар қандай одамнинг онг остида хилма-хил кўрқинчли тасаввурлар, нохуш хотиралар, соғинч ва эхтирослар сақланиб қолар, вақти-вақти билан улар уйғониб, одамнинг руҳиятида тушунарсиз зиддиятлар, асабий зўриқиш каби касалликларни келтириб чиқараркан. Агар шифокор ана шу мудҳиш тасаввурни аниқлаб, миядан сиқиб чиқара олса, бемор ўзини енгил ҳис қилиши, ҳатто бутунлай соғайиб кетиши ҳам мумкин эмиш. Аммо шифокор руҳий таҳлил ёрдамида беморнинг ишончини тўла-тўқис забт этолсагина, уни азоблаётган эски хотира, тасаввур ёхуд тушдаги алаҳсираш асоратини илғай оларкан. Шундан сўнг шифокор: “Оғайничалиш, бир пайтлар сизнинг ҳаётингизда шундай-шундай иш бўлган экан (бу жуда уятли бирор иш бўлиши ҳам мумкин), шу нарса сизнинг хотирангизда қайта-қайта жонланавериб, ҳоли-жонингизга қўймапти, тиббиётда буни “руҳий жароҳат” деб аталади. Энди биз бу жароҳатни топдик. Сиз ундан тамомила қутулдим, деб ҳисоблайверинг, худо хоҳласа, энди сиз соппа-соғсиз”, дер экану, шу билан олам гулистон экан.

Лекин тан олиш керакки, бу шифокор чин маънода мўъжиза яратди. Сиз айнан мавхум тасаввурлардан қанчадан-қанча бойлар азиат чекишини ақлингизга ҳам сиғдиролмайсиз. Бу масалалар камбағалларни камдан-кам безовта қилади. Хуллас, Шпитцнинг мижозлари ўзига хос эди. Хулласи калом, Гиркени тиббиёт оламининг казо-казолари текшириб кўриб, бирор илож тополмагач, шу Шпитцга мурожаат қилишди. Шпитц эса, бу ҳақда эпитиши билан бош айланиши айнан асаб билан боғлиқ экани, бу хасталиқдан осонгина қутулиш мумкинлигини айтди. Фақат шу Гирке деганлари билан гаплашиш осон кечмади. Бемор унинг саволларига чайнала-чайнала аранг жавоб қайтарди, кейин эса шифокорга эшикни орқасидан беркитишни буюрди. Шпитц қаттиқ ҳаяжонда эди. Бунақа рухий тушкунлик беморнинг обрў-эътиборига ҳам соя соларди-да! Бундай ҳолат асаб касалликлари орасида жуда камёб ҳодиса эди. Иккинчи тарафдан, бечора, ўн гулидан бир гули очилмаган пани Ирма... Шундай қилиб, бизнинг шифокор шу ишга жон-жаҳди билан киришди. “Мен Гиркедаги ўша мавхум тасаввур ёхуд мудҳиш хотирани аниқлашим ва ундан халос этишим керак, буни уддалолмасам, тиббиётни тарк этиб, дўконга бориб, хотинларнинг ички кийимини сотганим бўлсин”, дея ўзича аҳд қилди шифокор Шпитц.

У рухий таҳлилнинг янги усулини қўллашга қарор қилди. Даставвал, Гиркенинг яқин қариндош-уруғлари, ака-укалари, тоғаю аммалари, божаю қайноғалари билан танишиб, уларнинг ишончини қозониб олди. Тажрибали шифокор диққат билан тинглай билиши керак. Қариндош-уруғлар унинг назокати, хушмуомалалиги, самимиятига тан беришди. Алал-оқибат, шифокор бирданига жиддий қиёфага кирди-да, нуфузли идорага мурожаат қилиб, маълум бир манзилга икки нафар ишончли масъул ходимни жўнатишни сўради. Ходимлар ишни унинг фойдасига ҳал этиб қайтгач, Шпитц уларни рози қилиб, тўппа-тўғри Гиркенинг уйига йўл олди. Бемор ҳамон нимқоронғи хонада, қимирлашга ҳам мажоли етмай ўтирарди.

– Жаноб, – деди унга шифокор Шпитц. – Сизни ортиқча безовта қилиб ўтирмайман. Истамасангиз, саволларимга жавоб бермаслигингиз ҳам мумкин. Мен, қандай бўлмасин, бошингиз айланиши сабабини билишим керак. Сиз қандайдир мавхум тасаввурни онгингизга жойлаб олгансиз. У эса сизнинг соғлигингизни бутунлай издан чиқаряпти.

– Сизни ким чақирди ўзи, доктор? – хириллаб, унинг сўзини бўлди Гирке ва қўлини кўнғироқ тугмасига юборди.

– Сабр... – деди шифокор, – бир дақиқа сабр қиласиз. Венециядаги черков минорасига чиққанингизда, бошингиз айланишидан сал аввалроқ... яхшилаб эсланг, жаноб, нимани ҳис қилгансиз?

Гирке қўлини тугмадан олмай, ўтирган ерида қотиб қолди.

– Сиз, – давом этди шифокор, – сиз ўзингизда жуда даҳшатли, ақлга сиғмайдиган бир мудҳиш хоҳиш – ёш ва гўзал хотинингизни ана шу минорадан итариб юбориш истагини ҳис этгансиз. Аммо сиз уни телбаларча севардингиз, шунда ичингизда кучли бир зиддият пайдо бўлди ва у кучли рухий изтироб туфайли заифлашди. Шунда сиз мувозанатни йўқотиб, йиқилиб тушдингиз, тўғрими?

Орага жимлик чўкди. Фақат, кўнғироқ тугмасига узатилган қўлгина шалвираб тушди.

– Ўшандан бери, – сўзида давом этди шифокор, – сиз ана шундай тушунарсиз бош айланиш дардига мубтало бўлгансиз. Шундан бери деразаларни тамбалаб, юқоридан пастга қарашга ботинолмай қолгансиз. Чунки сиз қачондир пани Ирмани пастга ташлаб юборишингиз мумкинлигидан ўлгудек қўрққансиз.

Гирке худди ваҳший ҳайвондек наъра тортди.

– Ҳа, – шифокор сўзида давом этарди. – Энди эса, жаноб, ўз-ўзидан савол туғилади: бу мавҳум, ёпишқоқ тасаввур сизда қаердан пайдо бўлган? Сиз, жаноб Гирке, ўн саккиз йил аввал ҳам уйланган эдингиз. Биринчи хотинингиз Альп тоғларига саёҳатингиз пайтида вафот этган. Хоё Ванд тоғига чиқаётган пайтда пастга кулаб тушган ва унинг барча мол-мулки сизга мерос қолган.

Хонада фақатгина Гиркенинг жонҳолатда ҳансираб нафас олиши эшитиларди.

– Гирке! – тантанавор хитоб қилди Шпитц. – Тан олинг, биринчи хотинингизни ўзингиз ўлдиргансиз. Сиз уни жарликка итариб юборгансиз. Шунинг учун, кулоқ солинг, шунинг учун сизга худди иккинчи, сеvimли хотинингизни ҳам шу тариқа ўлдириб юбориш керакдек туюлаверган. Шу сабабли сиз баландликдан ўлгудек қўрқиб қолгансиз. Сизни муттасил бош айланиши безовта қилаётгани ҳам шундан!

– Доктор! – ўзини тўхтата олмай, ўкириб юборди бемор. – Доктор, айтинг, энди мен нима қилай? Нима қилай, айтинг?!

Шпитцнинг юзида дабдурустдан ҳамдардлик ифодаси пайдо бўлди.

– Жаноб, – деди хўрсиниб у. – Агар мен тақводор одам бўлганимда эди, сизга қонун олдида бош эгиб, тегишли жазоингизни ўташни маслаҳат берган бўлардим. Аммо, одатда, шифокорларнинг аксарияти менга ўхшаб, Худога ишонипмайди. Нима қилиш кераклигини ўзингиз ҳал қилинг. Тиббий нуқтаи назардан сиз, менимча, соппа-соғсиз. Қани, ўрнингиздан туринг-чи, пан Гирке!

Гиркенинг ранги бўздек оқариб, ўрнидан турди.

– Хўш, қалай, – сўради шифокор. – Энди бошингиз айланмаяптими?

Гирке бош чайқади.

– Ана, кўряпсизми, – деди Шпитц. – Энди бошқа аломатлар ҳам ўз-ўзидан йўқолади. Бошингиз айланиши айнан ўша мавҳум тасаввур натижаси эди, холос. Биз уни аниқладик, касалингиз энди ўз-ўзидан йўқолиши табиий ҳол. Бемалол деразадан пастга қарашингиз мумкин. Қалай? Зўрми?! Менимча, бошингиз айланмаяпти. Ҳаммасидан кутулдингиз, пан Гирке! Сиз, менинг шифокорлик амалиётимдаги энг ноёб ҳодисасиз, – деди Шпитц ва хурсандлигидан чапақ чалиб юборди. – Сиз соппа-соғсиз. Пани Ирмани чақирсам бўладими? Йўқ? Тушундим, демак, сиз унга сюрприз қилмоқчисиз! Ё раббий. Бечора сизнинг оёққа туриб кетганингизни кўрса, қанчалик қувонади. Қаранг, илм-фан қандай мўъжизаларга қодир-а!

Ўз муваффақиятидан чексиз завқ-шавққа тўлган Шпитц сурункасига икки соат вайсашга ҳам тайёр эди. Пан Гиркега ҳозир осойишталик кераклигини англаб, унга қувватга кириши учун дори ёзиб, кетишга ижозат сўради.

– Мен сизни кузатиб қўяман, – деди Гирке тавозе билан ва шифокорни зинапоя майдончасига қадар кузатиб чиқди. – Ажойиб. Бош айланишидан асар ҳам қолмабди.

– Худога шукур – енгил тин олди Шпитц. – Сиз ўзингизни тамомила соғайиб кетгандек ҳис қилаётгандирсиз?

– Худди шундай, – аста жавоб қайтарди Гирке зинапоядан пастга тушиб кетаётган шифокорни кузатиб қоларкан.

Шифокор кўча эшикни ёпиши билан орқадан қаттиқ гурсиллаган овоз эшитилди. Гиркени зинапоя тагидан топишганида, жони узилган, аъзои бадани мўматалоқ бўлиб кетганди. Йиқилган пайтда боши зинапоянинг пўлат панжарасига зарб билан урилган экан.

Шифокор Шпитцга бу ҳақда хабар қилишганида, у ғалати аҳволда анчагача бўшлиққа тикилиб қолди. Кейин беморларини қайд қилиб борадиган дафтарини очди-да, Гиркенинг исми шарифи қаршисига шу кунги сана ва “Suisidum” сўзини битиб қўйди. Энди бу сизу биз тушунадиган тилда “ўзини ўзи ўлдириш” деган маънони англатса керак.

МОВИЙ ХРИЗАНТЕМА

Бу воқеани менга анча йиллар илгари бир князнинг уйида хизмат қилган ашаддий гул шайдоси кекса Фулинус айтиб берганди.

– Мен сизга Кларамнинг қандай дунёга келгани ҳақида ҳикоя қилиб берсам. У пайтларда Лубенцда, князь Лихтенберг исмли кимсанинг боғида хизмат қилардим. Кекса князь боғбончиликка жуда қизиқарди. У дунёнинг турли бурчакларига буюртма бериб, энг сара гулларни олиб келтирар ва ўз боғида ўстирарди. О, унинг боғини жаннат дейиш мумкин эди.

Кунларнинг бирида қандайдир иш билан кўчага чиққандим. Тасодифан рўпарамдан телбанамо, кар-соқов, ўзининг жунунвап кулгуси билан ҳамманинг асабини кўзгаб юрадиган қариқиз Кларани учратиб қолдим. Қизин-а, нега тентаклар ҳамиша хушвақт бўлиб юришаркин? Мен унинг телбанамо ўличларидан қочиш учун ўзимни панага олмоқчи бўлдим, кўлидаги ажабтовур гулдастани кўриб, таққа тўхтадим. Палапартиш дасталанган ўт-ўланлар, кўкатлар орасида... биласизми, нимани кўрдим? Тўғри, ҳаётимда турфа гулларни кўрганман, аммо бунақасини умрим бино бўлиб энди кўришим эди. Гулдаста (агар шунақа дейиш мумкин бўлса) орасидан мовийранг бахмал хризантема манаман деб, бўй кўрсатиб турарди. Шунақа чиройли, шунақа нафиски... таърифлаб беролмайман. Мен хризантемаларнинг жуда кўп турини биламан. Аммо дунёдаги энг қимматбаҳо хризантемалар орасида ҳам бунақаси учрамаслигига амин эдим.

Анча йил илгари Лондонда, қария Жеймс Вейчнинг уйида бўлганимда, у тўғридан-тўғри Хитойдан олиб келинган, напармон хошияли мовий хризантемаси бўлгани, аммо бир йил ўтмаёк, қишда қуриб қолганини афсус билан гапириб берганди.

Мана, ҳозир қаршимдаги тентакнинг кўлида худди ўшандай қимматбаҳо гул ял-ял товланиб турардики, бу гулнинг назокатини асло тасаввур этиб бўлмасди.

Клара илжайганча менга кўлидаги гулдастани узатди. Мен унга бир крон пул бериб кўлидаги хризантемага имо қилдим.

– Клара, буни қаердан топдинг?

Клара кувончдан ўзини йўқотиб қўйди ва алланарсаларни гўнғиллаб, кулишга тушди. Ҳеч нарсани тушунмадим. Ундан бирор маълумот олишга

тиришаман, у эса ҳадеб мени кучоқлаб, ўпмоқчи бўлади.

Хризантемани кўтариб, тўғри князнинг ёнига югурдим.

– Зоти олийлари, бу гул шу яқин-атрофда ўсган бўлиши мумкин. Балки бирга излармиз?

Кекса князь ҳовлиққанидан ўзини йўқотиб кўйди ва фойтунни ҳозирлашни буюрди, ўзимиз билан Кларани ҳам олишимизни айтди. Бу пайтда Клара қаёққадир ғойиб бўлганди. Уни қидирмаган жойимиз қолмади. Князь ғазабдан эндигина сўкина бошлаган кезде Кларнинг ўзи узоқдан биз тарафга югуриб келаётганини кўриб қолдик. Югуравериб бечоранинг тили осилиб қолган, қўлида эса ҳозиргина узилган бир даста мовий хризантемани кўтариб келарди. Князь унга юз кронлик пул узатди. Клара аламдан йиғлаб юборди. Чунки шўрлик умрида юзталик пулни кўрмаган ва пулнинг бунақа бўлишини тасаввур ҳам қилолмасди. Шунда ўзим ёнимдан бир кронлик пул чиқариб беришга мажбур бўлдим. Бечоранинг хурсанд бўлганини кўрсангиз...

У севинчидан хиргойи қилганча, рақсга туша бошлади. Биз уни бир амаллаб фойтунга ўтказдик. “Клара, қаерга борамиз?” – дедим хризантемани кўрсатиб.

Клара юмшоқ ўриндиққа жойлашиб ўтириб олди-да, шодон қийқириб юборди. У билан ёнма-ён ўтирган такаббур ҳайдовчининг бирам энсаси қотди-ей! Клара телбаларча чинқирарди, бундан хурккан отлар чунонам шаталоқ отдиларки, ичимиз эзилиб кетди. Ўзиям сайрмисан сайр бўлди-да. Бир ярим соат йўл босдик ҳамки, мовий хризантемадан ному нишон йўқ. Охири чидаб туrolмадим:

– Зоти олийлари, биз ўн тўрт чақиримдан зиёд йўл босдик.

– Нима фарқи бор, – қўл силтади князь. – Юз чақирим бўлмайми?!

– Майли-ю, – дедим унга жавобан. – Лекин Клара бир соатдан кейин яна бир даста гул кўтариб келди. Демак, хризантемалар Лубенцдан нари борса, уч чақиримча узоқликда ўсган бўлиши мумкин.

– Клара! – бақирди князь хризантемаларни кўрсатиб, – булар қаерда ўсади? Қаердан узиб келдинг?

Клара князнинг саволига жавоб бериш ўрнига нималарнидир гўлдираб, олдинга имо қилди. Чамаси, унга фойтунда сайр қилиш жуда ёқиб қолганди. Назаримда князь Кларани дўшпослагудек вазоҳатда эди. Отлар жикка терга ботиб кетишганди. Клара ҳамон алланималар деб шанғиллар, князь асабий сўкинар, ҳайдовчи йиғламоқдан бери бўлиб борар, мен бўлсам, мовий хризантемалар ҳақида бош қотирардим.

– Зоти олийлари, – дея князга юзландим. – Бунақада иш битмайди. Келинг, Кларасиз қидириб кўрайлик. Лубенцнинг уч чақиримгача бўлган ерларнинг харитасини олайлик-да, худудларга бўлиб, уйма-уй излаб кўрайлик.

– Азизим, – деди князь. – Лубенцдан уч чақиримгача бўлган жойда бирорта ҳам боғ ёки хиёбон йўқ.

– Менам шуни айтяпман, – дарров илиб кетдим. – Бу гулни боғ ёки хиёбондан топиб бўлмайди. Қаранг, хризантема бутогининг қуйи қисмида озроқ қатқалоқ ёпишиб қолган. Бу боғларнинг тупроғига ўхшамаяпти, менимча, гўнг ва кум аралашмаси бўлса керак. Манави япроғида эса, қаптар тезагидан қолган из кўришиб турибди. Демак, бу гулни айнан қаптарлар тўпланадиган жойдан қидириш керак. Менимча, бу хризантема

қандайдир четан девор тагида ўсади. Мана, барглари орасига арча пўстлоғи ҳам илиниб қопти.

Эртаси куни эрталаб Клара яна бир даста мовий хризантема олиб келди. Шундан сўнг тамомила асабим кўзиди. Ўз худудимни бошдан-оёқ айланиб, ҳар бир қовоқхонада илиган пиво ичиб, пишлоқ кавшаб, мовий хризантема дарагини сўроқлаб юрдим. Вой, бу пишлоқларни ҳозир ҳам эсласам, кўнглим айнийди. Бир томонда иссиқни айтинг, одамнинг энкатинкасини қуритади. Яна қандайдир гул ҳақида суриштиришиб юришим одамларда шубҳа ҳам уйғотди. Мени ё бирор дайди, ё қандайдир айғоқчи деб ўйлашганми? Бировдан яхши гап эшитмадим ҳисоби, лекин ҳаммасига тишимни тишимга босиб, чидадим.

Кечга яқин шунга амин бўлдимки, мен ишлайдиган худудда ҳеч қандай хризантема ўсмас экан. Яна учта кўшни худудни ҳам айланиб келдик. Клара эса яна бир боғлам мовий хризантема кўтариб келди.

Билсангиз, бизнинг князь бу музофотнинг энг обрўли одамларидан. Маҳаллий полициячиларни оёққа турғизиб, ҳар бирининг кўлига бир дондан мовий хризантема гулидан тарқатди ва қандай бўлмасин шундай гуллар ўсадиган худудни топишни буюрди.

Полициячилар жуда саводли одамлар бўлишади. Улар тез-тез газета ўқиб туришади, ўзлари ишлайдиган худудни, бу ернинг одамларини ҳам беш қўлдек билишади. Ўша куниёқ, десангиз, олгита полициячи кишлоқ фаоллари, назоратчино қоровуллари, ўқитувчи ва ўқувчилар. Ҳатто бир гуруҳ лўлиларни ҳам эргаштириб, уч чақирим ердаги майдонни текширишга тушишди. Қанақа гул топишган бўлса, ҳаммасини князнинг олдига ташиб келишди. Эҳ-хе, князнинг уйи гулларга тўлиб кетганини бир кўрсангиз эди.

Улар орасида фақат мовий хризантема кўринмасди, холос. Кларанинг орқасидан куни билан кузатиб юрдик. Кеч киргач, унинг изини йўқотиб кўйдик. Ярим кечаси эса у менга яна бир кучоқ хризантема кўтариб келди.

Биз хризантемаларни битта кўймай юлиб келмаслиги учун вақтинча Кларани ушлаб туришга қарор қилдик. Ўлай агар, қандайдир васвасага тушиб қолгандик. Ахир бу қанақаси, ҳаммаёқ кафтдек текис бўлса...

Давомини эпитинг... Агар одамзотнинг ишлари умуман юришмаса, у кўпол ва жиззаки бўлиб қолади – буни тушунаман. Лекин, барибир иззатнафс дегани ҳаммадаям бор-да! Князь менга нима деганини биласизми? Мен ҳатто Кларадан ҳам баттар тентак эмишман. Нимаям дердим?! Ҳар қандай қари эшшакнинг ҳақоратларини эшитиб, индамай кетаверадиган анойилардан эмасман дедим-у, лаш-лушимни кўтариб, тўппа-тўғри вокзалга томон йўл олдим.

Энди Лубенцда менинг қорамни ҳам кўришмайди. Вагонга чиқишимни кутиб тургандек, поезд ҳам ўрнидан кўзгалди. Шу пайт ўпкам тўлиб, худди ёш боладек йиғлаб юбордим. Нима учун, айтайми? Мовий хризантемани энди бошқа ҳеч қачон кўрмаслигимни, у билан мангу хайрлашаётганимни ўйлаб, кўз ёш тўкардим.

Ойнадан ташқарига қараганча ҳиқиллаб борарканман, беихтиёр шағал тўкилган йўл ёқасидаги қандайдир мовийранг гулларга кўзим тушди.

Бунақа пайтда ўзимни бошқара олармидим?! Қандай қилиб ўрнимдан кўзгалганиму вагондаги тормоз тутқичига чанг солганимни эслолмайман. Поезд чинқирганча тўхтади, мен бўлсам, карама-қарши тарафдаги тўсикқа

урилиб, бармоғимни синдириб ҳам олдим, мана, қаранг!

Бир пайт чиптачи ёнимга югуриб келди. Мен эса тўнғиллаб, зарур бир нарсам эсимдан чиқиб қолганини айтдим. Хуллас, каттагина миқдорда жарима тўлашга тўғри келди.

Шағал йўл бўйлаб кўрган мовий чечакларим томон чошиб борарканман, ўзимни-ўзим койирдим. “Балки бу кузги намозшом гул ё шунга ўхшаш бошқа бирор гул бўлса-чи? Шунча пулни ҳавога совуриб ўтирибсан-а!”

Беш юз метрлар чамаси йўл юрсам-да, мовий гулларга етиб боролмадим. Балки улар умуман йўқдир? Кўзимга кўрингандир?

Шу чоқ кичик бир тепаликда йўл назоратчисининг кулбасига кўзим тушди. Унинг шундоққина қаршисида мовийранг манзара кўзга ташланарди. Қарасам, икки туп хризантема шунақа ажойиб товланиб турибдики, асти кўяверинг.

Қоровулларнинг гулзорида нималар ўсиши мумкинлигини ёш бола ҳам билади. Қовун-тарвузми, ковоқми, шолғомми, нари борса, икки туп атиргул ёки настарин бўлади. Йўқ, бу ерда, картошка билан ловия, наъматак бутаси... икки туп мовий хризантема барқ уриб ётарди.

– Амаки, – қичқирдим четан оша назоратчига қараб. – Манави гулларни қаердан олиб келгансиз?

– Буларми? – сўради қоровул. – Олдинги ўлиб кетган назоратчидан қолган. Бу йўлакдан юриш тақиқланган, ўғлим! Ана ёзиб қўйилган “Темирйўл устидан юриш қатъий тақиқланади” деб. Сен нима қилиб юрибсан?

– Амаки, – дедим унга. – Сизнинг ёнингизга қандай ўтсам бўлади?

– Мана шу йўл билан, – деди у. – Аммо бу йўлдан юриш мумкин эмас. Менинг ёнимда нима бор? Бор, йўлингдан қолма. Фақат шпалларнинг устидан юрма!

– Қаёққа бораман?

– Менга барибир, – бақирди назоратчи. – Фақат бу йўлдан юрма. Мумкин эмас.

Мен гап қотдим:

– Менга қаранг, амаки, манави мовий гулларингизни менга сотинг!

– Сотмайман, – ўшқирди чол. – Туёғингни шиқиллат, дедим. Бу ерда ўтириш мумкин эмас.

– Нега мумкин эмас экан? – маҳмадоналик қилдим мен. – Лавҳада бунақа деб ёзилмаган-ку?

Назоратчи шошиб қолди. Фақат тўнғиллаб сўкиниш билан чекланди. Чамамда чол ёлғиз ўзи яшарди. Кейин унинг овози ҳам ўчиб қолди. Орадан ярим соатлар чамаси ўтгач, йўлни текшириш учун назоратчи чиқиб келди ва мени кўриб яна тутақди:

– Кетасанми бу ердан ё йўқми?

– Кетолмайман, – дедим. – Темирйўлдан юриш мумкин эмас. Юришга бу ердан бошқа йўл бўлмаса...

Чол бир дақиқа ўйланиб қолди:

– Биласанми, – деди у ниманидир кашф этгандай ҳовлиқиб. – Мен мана бу сўқмоқ йўл томон кетаман. Гўёки сени кўрмаган киши бўламан, сен шу ердан катта йўлга чиқиб оласан.

Мен унга миннатдорчилик билдирдим. У сўқмоқ йўл бўйлаб кетди, кўздан йўқолгач, четан девордан ошиб ўтдим, четда турган белкуракни

олиб, ҳар икки туп гулни қўпориб олдим. Ҳа, жаноб, мен уларни ўғирладим. Ўзи ҳалол одамман, бор-йўғи етти марта ўғирликка қўл урганман ва етговида ҳам фақат гул ўғирлаганман, холос.

Бир соатдан сўнг ўғирлаган мовий хризантемаларимни кучиб поездда кетардим. Қоровулхона девори ёнидан ўтарканмиз, бояги назоратчи чолнинг дарғазаб бўлиб байроқ кўтариб турганини кўрдим. Унга қараб шляпамни силкитдим, у эса мени кўрмади, чамамда.

Энди гап нимадалигини тушундингизми, тақсир? Ахир у ерда каттакон лавҳа осиглик турарди: “Бу ердан юриш тақиқланади!” Шунинг учун на мен, на полициячилар, на ўқувчию ўқитувчилар, на лўлилар бу ерларни қидиришни хаёлларига ҳам келтиришмаган. “Тақиқланади!” сўзининг нечоғли кудратга эгалигини кўрдингизми?

Ким билсин, темирйўл назоратчисининг уйи ёнида энг ноёб чечаклар, меҳригиё ёки ҳаёт дарахти ўсар? Аммо уни ҳеч ким тополмайди, чунки, бу йўлдан “ўтиш қатъий тақиқланган”, тамом-вассалом!

Клара ақли норасо, телба бўлгани, ўқишни билмагани учун ҳам бу йўлдан юриб, мовий хризантемага дуч келган.

Мен шунинг учун ҳам бу нодир чечагимга “Клара” деб ном бердим. Бу ноёб гулни ўн беш йилдан бери авайлаб, парваришлаб келаман. Мен унга керагича меҳр ва эътибор кўрсатдим. Анави галварс назоратчи бўлса, уни ҳатто тузукроқ суғормаган, тагини юмшатмаган ҳам эди.

Менинг хризантемаларим баҳорда уйғонади, ёзда куртак очади, август ойига бориб сўлиб қолади. Тасаввур қиялпсизми, мен бундай ажойиб гулга эга бўлган ягона инсонман. Бу гулларимни бирор кўргазмага юбормайман. Дунёдаги ҳеч бир гул нафосат ва латофатда менинг эркатойларим билан тенглашолмайди. Чунки бу менинг Кларам! У гуллаган чоғда бутун олам бекиёс гўзалликка бурканади.

*Рус тилидан
Иқбол ҲУМОЮН таржимаси*

